

KONGRELER

ALTINCI DÜNYA SOSYOLOJİ KONGRESİ

(Evian, 4 - 11 Eylül 1966).

Prof. Dr. Nermin ABADAN

Eylül 1966 başında Fransa'nın Evian şehrinde toplanan altıncı Dünya Sosyoloji kongresi, Lemman gölüne 2.200 aşkın delege çekmekle sosyal ilimler alanında son yılların en kalabalık, programı en yüklü, tebliğ sayısı en yüksek kongrelerden birini teşkil etmiştir. Dört yılda bir genel bir kongre halinde çalışan «**Milletlerarası Sosyoloji Derneği - International Sociological Association, I.S.A.**» nin amacı, bütün dünyadaki sosyologlar arasındaki teması kolaylaştırmak, milletlerarası ortak araştırma projeleri teşvik etmek ve sosyoloji bilimine ait fikirleri yaymaktır.

Dernek ikinci dünya harbi sebeble kesintiye uğramış bilimsel bağları yeniden sağlamlaştırmak gayesile ilk defa genel kongresini 1950 yılında İsviçre'nin Zürich şehrinde aktetmişti. İkinci kongre 1953 te Belçika'da Liège'de şu dört ana konu etrafında toplanmıştı:

- 1 — Tabakalaşma ve sosyal hareketlilik,
- 2 — Gruplar arası anlaşmazlıklar ve bunların giderilmesi,
- 3 — Sosyolojik araştırmalar alanında son gelişmeler,
- 4 — Sosyologların eğitimi, meslekî faaliyetleri ve sorumlulukları.

1956 yılında Hollanda'nın Amsterdam şehrinde toplanan üçüncü dünya kongresinin genel konu tek ve şümüllü idi : «Yirminci yüzyılda sosyal değişim problemi». Buna benzer şekilde 1959 da İtalya'nın Stresa şehrinde toplanan dördüncü dünya kongresi de şu ana konuyu işlemeği tercih etmişti : «Toplum ve sosyolojik bilgi».

1962 yılında ilk defa denizaşırı bir ülkede Birleşik Amerika'nın başkenti Washington'da toplanan beşinci dünya kongresinde iki ana konu seçilmişti :

- 1 — Sosyologlar, sorumlu siyaset adamları ve halk,
- 2 — Sosyolojik teorinin mahiyeti ve problemleri,

Beşinci kongrede alınan karar gereğince, kongreler üç yerine dört yılda bir toplanacaktı. Buna göre 1966 da Evian'da toplanan altıncı Dünya Sosyoloji kongresi daha önceki uygulamaya paralel olarak iki ana konu seçmiş bulunuyordu :

- 1 — Sosyolojide birlik ve çeşitlilik,
- 2 — Milletlerarası münasebetler sosyolojisi.

Şukadar ki her kongrede gündemi yoğunlaşan sosyoloji kongresi 1966 yılında ayrıca dört yuvarlak masa toplantısı, 14 araştırma komitesi ve beş özel toplantıya yer vermek ve yerine göre 3 ya da 4 oturumlar yapan çalışmalar yapmak suretile 23 ayrı kol halinde çalışmıştır.

Kongreye ana tema olarak seçilen her iki konu, kendi içinde yeniden bir tasnife tâbi tutularak, çeşitli açılardan ele alınan tebliğlerle aydınlatılmıştır. Nitekim «Sosyolojide birlik ve çeşitlilik» şu bölümlere ayrılmak suretile tartışılmıştır :

- 1 — Modeller (Bşk. J. Coleman, John Hopkins üniversitesi, Baltimore),
- 2 — İdeoloji ve sosyoloji (Bşk. F. Ferrarotti, Roma üniversitesi),
- 3 — Araştırma metotlarında objektiflik (Bşk. P. F. Lazarsfeld, Columbia üniversitesi),
- 4 — Sosyoloji ve etnoloji (Bşk. E. Gellner, London School of Economics),
- 5 — Disiplinlerarası araştırmalar ve ortak mekanizmalar (Bşk. J. Piaget, Cenevre üniversitesi),
- 6 — İnsan tasavvuru ve bu konudaki hipotezler (Bşk. A. Schaff, Polonya İlimler Akademisi, J. Stoetzel, Paris üniversitesi),
- 7 — Ekonomi ve sosyoloji (Bşk. N. Smelser, California üniversitesi),
- 8 — Millî ekoller ve ortak amaçlar (Bşk. A. Touraine, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Paris),

Buna benzer şekilde kongreye ana konu olarak seçilen «Milletlerarası münasebetler sosyolojisi» de alt bölümler halinde tartışılmıştır. Bu alt bölümler şunlardır :

- 1 — Anlaşmazlık ve anlaşmazlıkları çözme hususundaki araştırmalar, (Bşk. R.C. Angell, Michigan üniversitesi),
- 2 — Yeni milletler (Bşk. G. Balandier, Sorbonne, Paris),
- 3 — Kültür yada ırk gerginlikleri ve milletlerarası münasebetler (Bşk. P. de Bie, Louvain üniversitesi),
- 4 — Sosyal süreç olarak stratejik düşünce (Bşk. A. Etzioni, Columbia üniversitesi),
- 5 — Profesyonel askerler ve militarizm (Bşk. Morris Janowitz, Chicago üniversitesi),
- 6 — Fakirlik ve milletlerarası münasebetler (Bşk. S. M. Miller, Ford tesisi, Raportör : P. Marris, Nairobi üniversitesi, Kenya),
- 7 — Sosyal sınıflar ve milletlerarası münasebetler, (Bşk. V. Semenov, Sovyet Sosyoloji derneği),
- 8 — Milletlerarası teşekküllerin sosyolojisi (Bşk. M. Virally, Cenevre üniversitesi).

Bu iki ana konuyu ayrıntılı bölümler halinde tahlile çalışan alt gruplar dışında dört konu ile ilgili yuvarlak masa toplantıları düzenlenmişti : Bu toplantıların konuları şunlardı :

- I — Sosyoloji öğretimi, (Bşk. René König, Köln üniversitesi, G. Germani, Harvard üniversitesi),
- II — Sosyoloji alanında dökümantasyon sorunu, (Bşk. J. Meyriat, Milletlerarası Sosyal İlimler Dökümantasyon komisyonu, Paris, L. Chall Sociological Abstracts, New York),

Bu yuvarlak masada sıra ile şu konular işlenmiştir :

- 1 — Sosyoloji ve bilimsel bilgi edinme kaynakları,
- 2 — Sosyoloji alanında dil ve kültür ayrılıkları sorunu,
- 3 — Sosyolojik araştırmaların yayınlanma meselesi,
- III — Eğitim ve kalkınma sosyolojisi, (Bşk. A. C. Pearse, I.C.I.R.A., Santiago, J. Sumpf, Sosyolojik Araştırmalar merkezi, Paris),
  - 1 — Eğitim bir sosyal siyaset arası olarak,
  - 2 — Eğitim ve geleneksel cemaatlerin modernleştirilmesi,
  - 3 — Endüstrileşme yolunda olan toplumlarda eğitim sosyal bütünlenme ve sosyal seferberlik.

IV — Zaman - bütçeleri konusunda milletlerarası araştırmalar, (Bşk. A. Szalai, Macar İlimler Akademisi, Budapeşte).

- 1 — Zaman bütçelerinin araştırılmasında kullanılan metotlar,
- 2 — Zaman - bütçeleri araştırmalarından serbest zaman faaliyetleri ile kütle haberleşme araçlarının yeri,
- 3 — Zaman bütçeleri araştırmaları, sosyal tabakalaşma ve ekonomik çerçeve,
- 4 — Zaman - bütçeleri araştırmaları ve ilişkili diğer araştırmalar,

Altıncı dünya sosyoloji kongresinde ana konu olarak ele alınan iki büyük meseleler kümesi ve yukarıda sıralanan yuvarlak masa toplantılarından başka ayrıca 14 araştırma komitesinin ayrıntılı çalışmalarına da yer ayırmıştı. Bu komitelerin konuları ve izledikleri iş bölümü aşağıda görülmektedir :

A — Kütle haberleşme araçları, (Bşk. G. Friedmann, C.E.C.M.A.S., Paris),

- 1 — Yığın kültürü ve geçiş halindeki toplumlar,
- 2 — Kütle haberleşme araçlarının sosyolojisinde insan tasavvuru,
- 3 — Günümüzdeki araştırmalar,

B — Bilgi sosyolojisi, (Bşk. K.H. Wolff, Brandeis üniversitesi, Walthau),

C — Hukuk sosyolojisi,

- 1 — Mukayeseli problemler (Bşk. R. Treves, Milano üniversitesi, W. M. Evan, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA),
- 2 — Hukuk sosyolojisinin tanımlanması (Bşk. A. Podgorecki, Varşova üniversitesi, J. G. Van Loon),
- 3 — İskandinavya'da ampririk araştırmalar (Bşk. W. Aubert, Oslo üniversitesi, V. goldschmidt, Kopenhag üniversitesi),

D — Eğitim sosyolojisi, (Bşk. A. H. Halsey, Oxford üniversitesi),

- 1 — Eğitim yayılmasının nedenleri ve sonuçları,
- 2 — Eğitime elverişliliğin sosyal etkenleri,
- 3 — Yüksek öğretimin görünüşleri.

E — Aile sosyolojisi (Bşk. R. Hill, Ford Foundation),

1. Kuzey Afrika ve Orta Doğuda ailenin evrimi ve sosyal değişmeler (Bşk. H. T. Christensen, Purdue üniversitesi),
2. Endüstrileşmiş toplumlarla üçüncü dünyada aile ve sosyal bağlantılar, (Bşk. S. del Campo, Barselona üniversitesi),
3. Aile sosyolojisinde milletlerarası mukayeseli araştırma raporları (Bşk. P. Chombart de Lauve, Beşerî Etnoloji grubu, Paris),
4. Aile konusunda yapılan milletlerarası mukayeseli araştırmalarda metod meseleleri (Bşk. L. Rosenmayr, Viyana üniversitesi),

F — Serbest zaman faaliyetleri ve halk kültürü, (Bşk. J. Dumazedier, C.N.R.S., Paris),

1. Serbest zaman faaliyetleri sosyolojisinin günümüzdeki gelişim eğilimleri (Bşk. R. Meyersohn, Chicago üniversitesi),
2. Serbest zaman faaliyetleri sosyolojisi : plânlama ve öngörme (Bşk. J. Dumazedier, C.N.R.S., Paris).

G — Tıp sosyolojisi (Bşk. G. Reader, Cornell üniversitesi, New York),

1. Gelişme halindeki ülkelere tıp sosyolojisinin uygulanışı (Bşk. R. Stavenhagen, Rio de Janeiro, O. Sepulveda, Chile üniversitesi),
2. Pratik tababetin sosyolojisi (Bşk. E. Freidson, New York üniversitesi),
3. Tıbbî meslekler sosyolojisi (Bşk. J. Ben-David, Kudüs üniversitesi),
4. Hastalık sosyolojisinde araştırmalar (Bşk. M. Sokolowska, Polonya İlimler Akademisi, Varşova),
5. Çeşitli tebliğler (Bşk. G. Reader, Cornell üniversitesi),

H — Siyaset sosyolojisi (Bşk. S.M. Lipset, Harvard üniversitesi, raportör, S. Rokkan, Bergen üniversitesi, Norveç)

1. Mukayeseli siyaset sorunları (Bşk. S.N. Eisenstadt, Kudüs üniversitesi),

2. Parti sistemlerinde değişkenler ve aplar (Bşk. S.M. Lipset, Harvard üniversitesi),
  3. Seçkinler konusunda mukayeseli araştırmalar (Bşk. M. Dogan, C.N.R.S., Paris),
  4. Gelişme halindeki ülkelerde siyasî partiler ve akımlar (Bşk. G. Germani, Harvard üniversitesi).
- I. — Psikiatrik sosyolojisi (Bşk. A. Rose, Minnesota üniversitesi)
1. Aklî hastalıkların faktörleri (Raportör : L. Sole, Columbia üniversitesi),
  2. Tedavi faktörleri (Raportör, G. Saenger, Akıl Sağlığı araştırma merkezi, New York),
  3. Gençliğin akıl hastalıklarına karşı yönelimleri konusunda milletlerarası araştırmalar (Bşk. C. Rose, Hamline üniversitesi, ST. Paul, USA),
  4. Azınlık gruplarının sorunları,
  5. Akıl hastalıklarının epidemilojisi (Raportör : T. Methiesen, Sosyal araştırmalar merkezi, Oslo).
- J — Din sosyolojisi (Bşk. G. Le Bras, Sosyolojik araştırmalar merkezi, Paris)
1. Günümüzde laik insan tasavvuru,
  2. Gençlik konusunda araştırmalar : din ve değer yargıları,
  3. Ökumenizm ve milletlerarası münasebetler,
  4. Din sosyolojisinde halen yapılan araştırmalar.
- K — Bilim sosyolojisi (Bşk. R. K. Merton, Columbia üniversitesi)
- L — Tabakalaşma ve sosyal hareketlilik (Bşk. R. Dahrendorf, Konstanz üniversitesi)
1. Sosyal tabakalaşma ve sosyal hareketlilik araştırmaları, (Bşk. R. Dore, London School of Economics),
  2. İşçi sınıflarda tabakalaşma ve hareketlilik, (Bşk. R. Girrod, Cenevre üniversitesi, raportör F. Tofigh, Tahran üniversitesi),
  3. Sosyal tabakalaşma teorisi, (Bşk. R. Dahrendorf, Konstanz üniversitesi).

M — Çalışma ve örgütlenme sosyolojisi (Bşk. N. H. Scott, Liverpool üniversitesi, Raportör, Mme Hirsowicz, Varşova üniversitesi)

1. Mesleklerin analizi,
2. Örgütlerin analizi,
3. Yabancılaşma ve meslekî tatmin.

N — Şehir sosyolojisi (Bşk. R. Glass, College üniversitesi, Londra)

1. Özellikle gelişme halindeki ülkelerde şehirlerin fizikî yapısı ile sosyoloji politik faktörler arasındaki ilişkiler, (Bşk. Mme R. Glass, Üniversite College, Londra, raportör : V. Whitney Pennsylvania üniversitesi),
2. Sömürgecilik ve şehirli seçkinler, (Bşk. J. M. Echavarria, Santiago du Chili, Raportör, F. Cardoco, Santiago du Chili),
3. Şehirleşme, siyasî katılma ve siyasî tutumlar, (Bşk. A. Pizzorno, I.L.S.E.S., Milano, L. Balbol, I.L.S.E.S., Milano),

Altıncı dünya sosyoloji kongresinin açılış töreninde açılış konuşmasını yapan ISA (Milletlerarası Sosyoloji Birliğinin) genel başkanı, Köln üniversitesi profesörlerinden René König, birliğin güttüğü politika konusunu açıklamıştır. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre ikinci dünya harbinden sonra özellikle UNESCO'nun maddî ve manevî çabaları ile örgütlenen bu milletlerarası teşekkül ilk hedef olarak bütün kıta ve ülkelerde millî seksiyonların kurulmasına önem vermiştir. Bu hedefin geniş çapta 15 yıl sonra gerçekleşmiş olduğu altıncı dünya kongresine 2.200 delegenin katılması ve 600 ü aşan tebliğin sunulmuş olmasından anlaşılmaktadır. Bu, dünya çapında yaygın bir sosyoloji hareketinin geliştiğini göstermektedir. ISA bundan sonra «bölge birliklerinin» kurulma amacını izleyecektir. Şimdilik bu tip bir teşekkül sadece Latin Amerika'da kurulmuş bulunmaktadır.

Kongrenin ilk genel oturumunda «Sosyolojide birlik ve çeşitlilik» konusu yorumlandı. Konuyu «İdeoloji ve sosyoloji» başlığı altında ele alan Sovyet bilim adamı F.V. Konstantinov bu arada katı bir dogmatizmi yererek, toplumsal gelişimin bilim tarafından izlenmesi gerektiğini savunmuştu. Aynı konuyu değişik bir açıdan ele alan İsviçre'nin en ünlü psikologu J. Piaget, «Beşerî ilimlerde ortak mekanizmalar» başlığı altında daha çok birlik temasını işle-

miştir. Piaget'ye göre insanla ilgili bilim dallarında kapsayıcı genel teoriler olmadığı için en iyi çıkar yolu sosyal bilimleri biyoloji ile kıyaslamaktır. Biyologlarla sosyal bilimciler üç ana kavramı birlikte kullanmaktadırlar: 1 — Yapı kavramı, 2 — Görev-rol kavramı, 3 — Haberleşme kavramı.

Sosyolojide birlik ve çeşitlilik konusunu «Sosyolojik araştırmada ana eğilimler» başlığı altında ele alan Chicago üniversitesinden E. Shils, araştırma ve öğretimde bir birliğe doğru görülür çabaların sarfedilmesine karşılık, tek tip bir toplumun bulunamayacağı bilincinin de arttığına işaret etmiştir.

Halen hesaba katılması gereken dört önemli gelişim trendi vardır.

- 1 — Demografik patlama (explosion), sosyologların sayısında da duyulur bir artış göstermiştir. İnsan varlığının çeşitli durumlarına karşı açığa vurulan ileri duygululuk ve kemmi artışı teşvik etmiştir. İdareciler, siyaset adamları toplum konusunda daha fazla bilgi sahibi olma ihtiyacını duymaktadırlar.
- 2 — Sosyologlar sayıca artış kaydettikleri ölçüde, ele aldıkları konular da son derece genişlemiştir. Bu durum da nefislerine karşı olan güveni arttırmıştır.
- 3 — Salt teorik çerçevede inceleme yapanlarla kendini sadece amprik araştırmalara adanmış olanlar arasındaki büyük uçurum kapanmıştır. Teori ve araştırma arasında sürekli bir barışma kurulmuştur.
- 4 — Amprik araştırmaların hacminde duyulur bir artış vardır. Bu bir bakıma bütün dünyada sosyolojinin Amerikanlaşması şeklinde de yorumlanmaktadır. Bununla beraber amprik araştırmacıların halen çekmekte olduğu en büyük sıkıntı yeter ölçüde derine inen genel teoriler bulamayışlarıdır. Bu yüzden genç araştırmacılar üstün gayret sarfı ile Max Weber, T. Parsons ve Dürckheim'in teorilerinden yeni sonuçlar çıkartma çabasında olduklarıdır.

Bu konuşmaları takiben yapılan yorumlar sırası da Harvard üniversitesinden Germani, Marksist ideoloji doğrulamaya tâbi tutulmadığı sürece bir efsane, bir myth olarak kalmağa mahkûm olduğunu belirtti.

Halen yaşayan ve sosyoloji alanında en verimli ve önemli teorici olarak kabil edilen T. Parsons, son 45 yılda bu yeni disiplinin

çok büyük bir mesafe katettiğini belirttikten sonra şu hatırasını nakletti : 1920 sıralarında Heidelberg üniversitesinde öğretim görevlisi bulunan Friedrich Grundolf'tan sosyolojinin tanımını yapmasını istedikleri zaman, bu ünlü edebiyatçı şu cevabı vermişti : «Eine jüdische Sekte!» (Bir yahudi mezheb)

Gerçekten yarım yüzyıla yaklaşan bir süre içinde sosyolojik araştırmalar bütün dünyayı kaplamış, hele son on yılda Doğu bloku ülkelerinde olağanüstü süretli şekilde gelişmiştir. Nitekim altıncı dünya sosyoloji kongresine sadece Kızıl Çin ile Arnavutluk temsilci göndermemiştir. T. Parsons da özellikle ipotez ve teorik çerçeveden yoksun amprik araştırmaların değersizliğine işaret ettikten sonra gelecekte bu eksikliğin giderileceği ümidini belirtti.

Kongrenin ikinci genel oturumunda sosyoloji alanına yeni itihal edilen bir konu ele alındı : «Uluslararası ilişkiler sosyolojisi». Konuyu ilk takdim eden yaşlı ve ünlü Amerikan sosyologlarından Michigan üniversitesi Anlaşmazlıkları Çözme Merkezi başkanı, R. C. Angell, bu konuda yapılan amprik ve deneysel araştırmalar hakkında bilgi verdi. Halkların barışa karşı büyük bir özlem duymaları bu konunun hukukçular tarafından ele alınmasının başlıca nedenidir. Angell'in tebliğinde bahsi geçen 106 etüdden 100 ü amprik, fakat deneysel olmayan tiptendi. Geri kalan altısı «simulation» metotları ile laboruvatuarlarda sunî olarak yaratılan durumları inceliyordu. Bu arada üzerinde yoğun bir şekilde durulan iki konu :

- 1 — Uluslararası katılmalar karşısında millî tepkiler,
- 2 — Millî sosyal yapı ve dış politika olmuştur.

R. C. Angell her siyasi sistemin neticede bir sosyal sisteme dayandığını bu sebeble sosyologlarla siyasî bilimciler arasında çok sıkı bir işbirliğinin gerekli olduğunu ileri sürdü.

Aynı oturumda Oslo'daki Barış Araştırmalar enstitüsü genç direktörü J. Galtung tarafından sunulan «Anlaşmazlık konusundaki sosyolojik teoriler» adlı tebliği çok ilgi ile izlenmiştir. Galtung milletler arasındaki karşılıklı ilişkileri «sosyal mevkiilerde dengesizlik» teorisinin kavramları ile açıklamaya çalışmıştır. Buna göre tıpkı ortaçağdaki millî feodal sisteminde olduğu gibi, günümüzün uluslararası düzeninde de bir çeşit feodal derebeyler ve bunların karşısında serf durumunda bulunan milletler vardır. Bir millet, kendisince hak ettiği siyasî mevkii açısından dengesizlik halinde bulunduğunu, kendisine karşı adaletsiz davranıldığını duyduğu an,

bu ülkelerde suç, intiharlar, ihtilâl teşebbüsleri artmaktadır. Gal-tung'a göre tâbi, yabi serf durumunda olan küçük devletler tecrit edilmekte, buna karşılık güçlü devletler birleşmektedirler. Bu du-rumu önleyecek başlıca tedbir küçük milletlerin uluslararası mev-kiilerini muhafaza etmekle beraber, aşağılık komplekslerinden kur-tulup birleşmeleridir.

Bu tez konusunda yorumda bulunan Hindistan'ın müslüman Aghra üniversitesinden Saksena'ya göre gerçekten dünya bugün bir üst ve alt sınıf toplum manzarasını göstermektedir. Milletlerarası eşitsizlik bilinçliği artmaktadır. Barış içinde birlikte yaşama millet-lerin yapı ve tepkileri hakkında daha güvenilir ve sağlıklı bilgiye ihtiyaç göstermektedir. Sözcüye göre Sovyet temsilcilerinin ileri sürdükleri şekilde işçilerin birliğinin barışı koruyacağı kanısında olmadığını belirttikten sonra, sırasında sosyalist ülkelerin tıpkı ka-pitalist milyonerler gibi hareket edebileceklerini belirtti.

Kongrenin üçüncü genel oturumunda çeşitli alanlarda yürütü-len «Mukayeseli milletlerarası amprik araştırmalar» ele alınmıştı. Hill, 1965 de Tokyo'da toplanan aile sosyolojisi seminerinde 22 ül-ke arasında yapılan bilgi ve deney teatisinden örnekler sundu.

Budapeşte İlimler Akademisi üyelerinden Szalai, Birleşik Ame-rika, İngiltere, Fransa, Belçika, Batı Almanya, Polonya, Macaris-tan, Yugoslavya, Sovyet Rusya, Hindistan ve Peru'da yürütülen ge-niş kapsamlı «time -budget- zaman bütçeleri» etüdünün ilk verile-rinden bahsetti. Birkaç kıtaa ve yüksek sayıda ülkeyi kapsayan bu araştırmmanın yürütülmesinde tek bir code'un 13 dile çevrilmesi, aynı ülkede aynı mülâkatın iki dilde yapılması gibi güçlükler do-ğurmuştur.

Morin, kütle haberleşme alanında iki önemli kıyaslamalı araş-tırmanın yapıldığından bahsetti. Bunlardan biri Fransa, Hindistan ve Çekoslovakya'da film kahramanlarının nitelliği ile ilgilidir. Bu araştırmadan önceden tesbit edilmiş bir soru cetveli kullanılmakta-dır. Diğer anketin konusu «gençlik ve haberleşme araçları» dır. Avusturya, Fransa, İngiltere, Macaristan, İtalya, Polonya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Amerika'da yürütülen bu araştırmanın bir özel-liği uygulamakta olduğu metoddur.

Önceden tesbit edilmiş bir soru cetveli yerine: 1) Araştırma-nın yapıldığı her ülkede kurulan millî seksiyonlar ilk safha olarak o ülke gençlerini ilgilendiren sorunları toplanmaktadırlar. Böylece bir seri millî rapor ortaya çıkmaktadır, 2) Her millî grup sorun

itibarile farklı, fakat kıyaslamaya elverişli bir âlet geliştirmektedir, 3) Belirli problemlerin tesbitinden sonra, bunlara ait monografiler hazırlanmaktadır, 4) Çeşitli millî raporlar birer tez halinde olgunlaştırılmaktadır. Bu iki farklı metot uygulaması önceden tesbit edilen bir araştırma aracının mı yoksa tedricî şekilde geliştirilenin mi daha elverişli olduğu soruna da ışık getirecektir.

Din sosyolojisi konusunda söz alan Birnbaum, mukayeseli araştırma olarak bu alanda «Gençlik ve din» konusunun seçilmiş olduğunu, Paris'teki araştırma grubunun gelişme halindeki ülkeler meselesi ile ilgilendiğini belirtmiştir. Birnbaum'a göre bu konudaki başlıca güçlük araştırmacıların tarih, felsefe, teoloji gibi çok çeşitli disiplinlerden gelmeleri, marksistlerin ise din meselesini en militan ateist görüş açısından başlayarak en sempatik anlayışa kadar ele almalarıdır.

B. Amerika'daki M.I.T. öğretim üyelerinden Evan, hukuk sosyolojisi alanında henüz yeterli ölçüde mukayeseli araştırmaların yapılmadığını, bununla beraber çeşitli hukuk sistemlerin kapsayan bir milletlerarası arşivin kurulmuş olduğunu belirtti.

Mukayeseli araştırma konusu olarak ele alınan başlıca hukuk sosyolojisi konuları şunlardır : Polisin rolü nedir? Artan endüstrileşme, şehirleşme, ves. değişkenlerle birlikte zabıta kuru bir bürokratik âlet olmaktan çıkıyor mu? Bu durum ne zaman başlamaktadır?

Bir ülkede hâkim ve avukatların sayısı nekadardır? Bir ülkenin bilimsel ve hukukî safhası arasında görevsel bir muadelet var mıdır?

Milletlerarası tıp sosyolojisi konusunda B. Amerika'da Vermont'dan Mabry ve Kopenhag'dan Friis, Danimarka, İngiltere ve B. Amerika'da yaşlı kimseler konusunda yapılan araştırmadan bahisle, bu araştırma ile yaşlı kimselerin yalnızlıktan bunaldıkları, çalışmaya devam etmek istedikleri ve düşük gelirli kategoriye dahil oldukları tarzındaki stereotiplerin geçerliğini araştırılmakta olduğunu belirttiler.

Çalışma sosyolojisi alanında Leningrad üniversitesinden A.S. Zeravemyslev ve U.A. JADOV, işe yönelme konusunda yaptıkları milletlerarası araştırma projesinden bahsettiler. Bu araştırmanın özelliği milletlerarası bir proje olma niyetile başlamamış olmasıdır. Başlangıçta amaç Sovyetlerde genç işçilerin hangi yoldan işten memnuniyet duyduklarını ölçmektir. İpetez, işten duyulan tatmin

derecesinin teknolojik gelişim derecesi ile orantılı olup olmadığını ölçmektir. Bu amaçla Sovyetler Birliğinde 1200 işçi mülâkâta tâbi tutuldu. Şukadar ki araştırma sona erdiğinde B. Amerika'nın Ohio üniversitesinden Herzberg, Sovyetler Birliğine gelerek bu araştırmanın B. Amerika'da tekrar edilmesini talep etti. Buna benzer bir başvurma İngiltere'nin Birmingham üniversitesinden de geldi, daha sonra Polonya ve Macaristan da bu araştırmayı benimsediler.

Sonuçlar oldukça ilginçtir. Tatmin hususunda rol oynayan faktörler Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliğinde eşittir. Şukadar ki ilginç ve ilginç olmayan işler arasındaki açıklık, Sovyet Rusya'da daha belirgindir. Bunun başlıca sebebi Sovyet'lerde teknolojik gelişmenin işle ilgili vaziyet alışlara daha fazla tesir etmiş olmasıdır.

Her iki Rus bilgini amprik araştırmalarında çalışma usulü olarak Amerikalı P.F. Lazarsfeld'in metotlarını benimsemiş olduklarını, dolayısıyla etüdlerinin tamamen Amerikan bilim geleneğine uygun olduğunu ancak Amerikalı meslekdaşlarından daha titiz ve ayrıntılı usullere yer verdiklerini belirtmişlerdir.

Bu araştırmada değer yargıları ile ilgili yapılan analizde, işten duyulan tatminle ilgili en önemli faktörlerin şu sırayı takip ettikleri anlaşılmıştır : aile bağlantısı eğitim, imkânları sosyal faaliyetler, yüksek kazanç.

A — Profesyonel askerlik ve militarizm

Bu eleştirmenin yazarı zaman imkânsızlığı yüzünden araştırma komitelerinden ancak iki tanesine düzenli olarak devam edebilmiştir. Bunlardan «Profesyonel askerlik ve militarizm» çalışma grubunda aşağıdaki beş ana konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır :

- 1 — Silâhli kuvvetler ve toplum,
- 2 — Ordu ve polisin müessesesevî analizi,
- 3 — Endüstrileşmiş ülkelerde askerî ve toplumsal değişmeler,
- 4 — Gelişme halindeki ülkelerde askerî ve toplumsal değişmeler,
- 5 — Şiddet ve ihtilâl.

1 — **Ordu ile toplum** ilişkileri konusunda Harvard üniversitesi Milletlerarası Münasebetler merkezi üyelerinden M.D. Feld, «Profesyonel askerlik, milliyetçilik ve yabancılaşıma» tebliği ile dikkati çekmiştir. Feld bu tebliğinde üç hipotez geliştirmektedir : a — Endüstri teknolojisinin gelişimi beraberinde askerlik mesleğinin pro-

fesyonelleşmesini getirmektedir. Aynı gelişim toplumun dünyevîleşmesini de şart koşturmaktadır. Dünyevîleşme hareketi ise, bir yandan askerliğin kendi başına bir uzman bilgisi gerektiren bir meslek olmasını, öte yandan askerlerin toplum içinde yabancılaşması sonucunu doğurmuştur. Başka bir deyimle dünyevîleşme (secularisation) vetiresi, silâhlı kuvvetlerin geleneksel siyasal bağlarını kesmiş, fakat onları toplumla kaynaştırmadığı gibi onlara itibarlı bir sosyal mevkii de kazandırmıştır.

Bu düşünce silsilesine uyarak, Feld, ikinci ipotezini geliştirmektedir : profesyonel askerlik ve onun doğurmuş olduğu yabancılaşma subay camiasını genellikle koyu bir milliyetçilik doktrinine doğru itmiştir. İki dünya savaşı devresinde yüksek sayıda askerlerin faşizme karşı sempatik bir davranış açığa vurmaları bu eğilimle yakından ilgilidir. Faşizmin sunmuş olduğu korporatif milliyetçilik fikri, onlara dünyevî refahla siyasî otoriteyi birleştiren bir çözüm yolu olarak görünmüştü. Otoriter parti sistemi, askerlerin taraftar olmadıkları siyasî hizipleşme ve menfaat gruplarının çatışmasına da son veriyordu. Her türlü özel siyasî faaliyet yasak edilince, apolitik kalması istenen asker sadece ortak millî kaderle ilgilenmeğe başlamıştır. Şukadar ki bu tasavvur beklenen sonuçları vermedi. Askerler için profesyonelleşme, silâhlı kuvvetlerin siyaset dışı kalması anlamını taşıyordu. Siviller ise askerlerin profesyonelleşmesinden ordu sadakatinin sağlanması anlamını çıkarıyorlardı. Bu farklı yorumlar ortasında başlıca iki eğilim belirmişti : a) Apolitik bir subay camiası ancak müstakar bir siyasî düzenin direkt sonucu olmaktadır, b) Faal ve milliyetçi görüşleri ağır basan bir ordu, yozlaşan, çözülme halinde bulunan, tesirsiz bir sivil idarenin şaşmaz ölçüsüdür.

Feld bundan üçüncü ipotezini çıkartmaktadır: dünyevî bir toplumun askerî siyasetinin amacı, apolitik silâhlı kuvvetler kurmaktır; oysa ki profesyonel askerlerin hedefi apolitik bir toplum meydana getirmektir. Bu iki hedef ise birbirile bağdaşmaz bir niteliktedir.

Feld bu üç ipotezin sonunda haklı olarak şu soruyu sormaktadır : modernleşme yoluna giren her millet kaçınılmaz şekilde aydın deneyden geçme zorunda mıdır? Modern toplumların bir özelliği, sosyal grupların çatışmasından fayda ummalarıdır, Ordu ise bu çatışmaya, bu gruplar arası rekabete açıkça giremediği için çok defa kenara çekilmekte, dolayısıyla yabancılaşmaktadır. Silâhlı kuvvetlerden durmadan siyaset dışı kalmalarını talep etmek, onların görevini marjinal ve ikinci derece olarak vasıflandırmak demektir.

İşte bu düşüncelerin etkisiledir ki Feld, profesyonel askerlerin kendileri hakkında yeni bir görüntü (image) yaratmak gerektiği noktasını savunmaktadır. Buna göre ordu mensupları özellikle gelişme halindeki ülkelerde, geçici yada sürekli olarak yüksek seviyeli devlet personelinin gördükleri bazı vazifeleri yüklenmeli ve halkla yakından ilgilenmelidirler.

Ordu ve polisin müessesesevî analizi konusunda en ilginç tebliğ Albert Reiss tarafından sunulmuştu. Reiss'e göre demokratik bir toplumun vatandaşları çelişmeli bir durum içinde bulunuyorlar : bir yandan zabitanın kontrolüne tâbi iken öte yandan devletin istibdadına karşı koymak görevindedirler. Polis sisteminin tarafsızlaştırılması için yapılan gayretler geniş ölçüde bürokratik istibdadı arttırmıştır. Bu arada polisin mahallî yada menfî bir esasa göre örgütlenmiş olması da çok önemlidir.

Merkezîleştirilmiş bir zabıta sistemi daha verimli, bürokratik ve tarafsız bünye taşımaktadır, buna karşılık daha güç bir şekilde değişmektedir. Mahallî esasa göre teşkilâtlanmış bir zabıta kuvvetinin kontrol, kolay olmakla birlikte, rüşvete daha açıktır.

Endüstrileşmiş ülkelerde askerî ve toplumsal değişmeler konusunda çeşitli ilginç tebliğler sunulmuştu. California'daki Rand Corporation üyelerinden Roman Kolkowic «Modern teknolojinin Sovyet subaylar üzerindeki etkisi» konulu tebliğinde esas itibarile teknolojik yeniliklere karşı mukavemet gösteren profesyonel askerlerin bu davranışının termonükleer silâhların ortaya çıkması ile birlikte nasıl kalktığı belirtilmektedir. Sovyetlerde olduğu gibi diğer büyük ülkelerde de uzun menzilli balistik silâhlar savaşın mahiyet ve sevki idaresini değiştirmiş, askerî toplumların geleneksel vetiresinde vaziyet alışlarında, teşkilâtlanma ve müessesesevî değerlerinde derine inen değişmelere sebep olmuştur. Daha genç, teknik alanda uzman bilgi sahibi subaylar yeni ayrıcalıklara kavuşmuşlar, bunlar bir bakıma ordunun «teknokratları» haline gelmişlerdir. Bu yeni grup stratejik doktrin konusunda farklı görüşleri benimsemişti. Dolayısıyla bir yandan geleneksel komutanlarla teknokratlar, öte yandan teknokratlarla siyasî kontrol organları arasında anlaşmazlıklara yol açılmıştır.

Bu gelişmelerin ışığı altında Kolkowic özellikle Sovyetler ordusunda eskisinden farklı bir tutuma işaret etmektedir : teknokratların artan güveni, yerlerine başkalarının getirilmeyeceği ve ordudan ayrılmaları halinde ekonomide aranan bir mevkiye geçebilme im-

kânları onları eskisine kıyasla siyasî organlara karşı daha serbest bir duruma getirmişti.

Bundan başka Sovyet ordusunda teknokratların gelişen nüfuzu parti seçkinlerinin orduda teknik ve bilimsel seviyenin arttırılması dileği ile de ilgilidir. Tebliğ sahibine göre daha fazla profesyonel, daha az siyasî, kendilerinden emin, her zamandan daha geniş bir müessesesevî meslekî muhtariyetden faydalanan grup haline gelecektir. Bu görüşe karşı Sovyet sosyologları önemli bir itirazda bulunmamışlar, sadece ilerde başka ülkelerin orduları hakkında benzer sosyolojik araştırmalar yapmağa hak kazandıklarını ileri sürmüşlerdir.

Bu araştırma grubunun üzerinde ayrıntılı olarak durduğu diğer bir konu, çeşitli ordularda subayların sosyal menşei, dolayısıyla ordu ile geniş halk kütleleri arasındaki ilişkilerdir. Polonya İlimler Akademisi üyelerinden Jerzy J. Wiatr, Polonya «Polonya'da meslekten yetişme askerler ve değişen sınıf yapısı» konulu tebliği bu alanda ilginç sonuçlar sunmuştur. Wiatr'e göre genellikle bir ülkede meslekten yetişme askerlerin sosyal mevkii bellibaşlı üç faktörün etkisiyle şekillenmektedir : 1) Bağımsızlık savaşı ve millî bütünleme süreci, 2) Sosyalist ihtilâlin sonucunda bir ülkenin ekonomik ve siyasî bünyesinde ortaya çıkan sosyal değişmeler, 3) Ziraî bir toplumun süratle endüstrileşmesi.

Polonya 19 cu yüzyılı yabancı egemenlik altında geçirmesi sebebiyle bu ülkede 1918 de bağımsızlığa kavuştuğu zaman, yeni kurulan ordusu kısmen Rus, kısmen Avusturya, kısmen de Alman ordusunda yetiştirilmiş subaylardan kurulmuştu. Leh ordusunun dördüncü unsuru birinci dünya savaşı süresince Avusturyalılar safında kurulan Lejyon mensuplarından meydana gelmişti. Bu lejyonların komutanı Joseph Pilsudski tekrar bağımsızlığa kavuşturulan devletin ilk başkanı olmuştu. 1918 - 1939 devresinde millî ordu mensupları ekonomik ve sosyal açıdan toplumun ayrıcalı bir tabakası haline gelmişti. Bunun başlıca nedeni Polonyalıların orduya millî yeneden doğuşu gerçekleştiren ana araç gözü ile bakmalarından ileri gelmekte idi.

1931 Polonya ordusunda görevli 18.376 subaydan sadece 688 nin askerî akademilerden mezun olmalarına karşılık, onlara aydınların temsilcileri gözü ile bakılırdı. Subayların bu elitist karakteri evlenebildikleri kadınlarla ilgili hukukî kuralları da etkiliyordu. 1937 tarihli bir kararnameye göre düşük statülü bir kadınla evlenen subay ordudan çıkarılması gerekiyordu.

İkinci dünya harbinden sonra Polonyada cereyan eden sosyalist hareketler genellikle sınıf yapısında bir değişme yarattıkları gibi askerler sosyal mevkiilerini de esaslı şekilde farklılaştırdılar. Szczepanski'nin teşhisine göre modern Polonya'da müesseseler eşitçi bir temele oturtulmuş ve bütün sınıf ayrıcalıkları kalkmıştır. Nitekim 1937 de beden işçilerile fikir işçileri arasındaki gelir oranı 2.2 : 1 iken, bu oran 1960 da 1.1 : 1 indi. Buna benzer şekilde subaylar topluluğunda da bir değişme oldu. 1964 asker ailelerinin bütçeleri konusunda yapılan bir araştırma subayların ortalama gelirinin kalifye işçilerinin gelirinin aşmadığını, bu gelirin intelligentsia'nın üst kademesinde yer alanlardan az, hele çok kalifye işçilerden fazlasıyla düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Subaylar topluluğundaki eşitliği kuvvetlendiren diğer bir etken eş seçme hususunda güdülen siyaset olmuştur. Statü sınırları lağvedildiği gibi 1950 yıllarından itibaren subayların işçi ve fakir köylü ailelerinden eş seçmeleri teşvik edilmiştir. Böylece orduya intisab sosyal hareketliliği teşvik eden bellibaşlı bir araç olmuştur. Halen Polonya silâhlı kuvvetleri mensupları arasında en çok işçi ve köylü ailelerin çocukları yer almaktadır. 1963 de % 48.6 işçi, % 33.3 köylü, % 11.3 memur Aydın, % 5.2 sanatkâr ailelerinin çocukları yer almıştır.

Ancak derin değişikliklere yol açan bu tedbirler mesleğin halkoyunda daha önce yararlanmakta olduğu çekiciliği kaybetti. Bir bakıma bu mesleğe sağlanan kolay giriş, onu daha az itibarlı kılmıştır. Nitekim son yıllarda yapılan halkoyu yoklamalarına göre meslekten yetişme bir yüzbaşının meslekî itibar derecesi oldukça değişiktir. Bu rütbeye en fazla imrenerek bakanlar kalifye olmayan işçilerle ziraî çevrelerden gelenlerdir. En az itibar gösterenler ise «intelligentsia/aydınlar» çevresinden gelenlerdir.

Wiatr'e göre bu derine inen değişiklik siyasî hayat açısından önemli sonuçlara yol açmaktadır. Ordu mensupları sosyal bir tecrit halinden kurtulup seçkin bir tabakaya dahil sayılmıyorlar. Dolayısıyla ordu ile millî hayat arasında bir bütünleme olmaktadır. Bu bütünlemeyi arttıran bir diğer faktör meslekten yetişme askerlerin faal bir şekilde siyasete katılması ve komünist partisinin üyesi olması, başka bir deyimle siyasî alanda faal bir vatandaş olarak siyasî karar verme vetiresine katılmasıdır (1).

(1) Polonya Birleşik İşçi Partisinde (Komünist Partisi) 1963 de en üst kademe askerî komutanların % 100, subayların % 72.7, askerî öğrencilerin % 28.6 parti üyesi bulunuyordu.

Bu tebliğde Wiatr bütün komünist ülkelerin kuvvetle benimstedikleri bir ana kuralı sosyolojik bir tahlil yardımı ile belirtmişti : komünist partilerin iktidarda buldukları ülkelerde ordu mensublarına apolitik bir uzman gözü ile değil, aksine parti ve devlet otoritelerinin itibarını arttıran bir unsur gözü ile bakılmaktadır.

Aynı konu değişik, dolayısıyla çok farklı sonuçlar sunan diğer bir görüş açısından biri İngiliz, diğer İspanyol iki tebliğ sahibi tarafından ele alınmıştı. Attlee «İngiliz ordu seçkinleri ve sosyal ilişkileri» konulu tebliğinde 330 İngiliz generali hakkında uygulanmış olduğu araştırmanın sonuçları hakkında şu bilgileri sunmuştur :

- 1 — İngiliz ordusunun üst kademesi münhasıran İngiliz toplumunun orta ve üst sınıflarından seçilmiştir.
- 2 — Tercihlerde özellikle toprak sahibi ailelerin baskısı kendini açıkça göstermektedir.
- 3 — Askerî meslek belli ölçüde miras yolu ile geçmektedir.
- 4 — Komutanların eğitim durumu sosyal bir seçkinlik göstermektedir. Belli devirlerde ordu generallerinin üçte ikisi on özel okuldan geliyordu. Bu arada en az mezun devlet okullarından alınmıştı.

Tebliğden anlaşıldığı üzere İngiltere'de orduda aristokratik ve militan çizgiler fazlasıyla ağır basmakla beraber yirminci yüzyılda dahi İngiliz toplumunun demokratik karakterine rağmen ordunun sevki idare makamları daha çok toprak ve mülk sahibi üst tabaka mensupları tarafından işgal edilmektedir.

Aynı konuyu İspanya açısından ele alan Julio Busquets Bragulat'ın tebliği de hayli ilginçti. Aslında genel kurmay mensubu bir yüzbaşı niteliğini taşıyan bu siyasî bilimci Barselona üniversitesine sunduğu doktora tezinin bir özetini sunmuştu. Bragulat bu tezinde başlıca şu esaslar üzerinde durmuştur :

- 1 — Az gelişmiş ülkelerde subaylar başlangıçta genellikle ziraî aristokrasiden, daha sonraları ise burjuvua ve orta gelirli köylüler tabakalarından gelmektedirler. (Halen Güney Amerika ve Arab ülkelerinde olduğu gibi).
- 2 — Belli bir tarihî safhadan sonra «baba mesleğine yönelim» yani «auto-recrutement» başlamaktadır. Bu safhada askerî akademilere en çok subay çocukları intisab etmektedir. Evrensel bir belirti olan bu gelişim, genellikle askerî toplumların sosyal tecridinin şaşmaz bir endeksidir.

- 3 — Herhangi bir ülkenin karakteri ziraî olmaktan çıkıp endüstrileşmeye başladığı zaman, askerlik mesleği değerden düşmekte ve asker ailelerinin çocukları babalarının mesleğini seçmemektedir. Bu safhada baba karyerine yönelim bir kademe daha aşağıda, ast subaylar seviyesinde devam etmektedir.
- 4 — Bu safhada orduya giren sivillerin oğulları da artık üst sınıflardan değil, alt orta tabakadan gelmektedirler. İşçi çocuklarına gelince, bunların orduya intisabı işçi çocuklarının aynı ölçüde üniversiteye girdikten sonraki safhaya rastlamak suretile fırsat eşitliğinin varlığına bağlıdır.
- 5 — Savaş ve savaş sonrası devrelerde baba mesleğine yönelim azalmaktadır. Bu durumu ikinci dünya savaşı geçirmiş ülkelerle İspanya'da görmek mümkündür. Almanya'da baba mesleğine yönelim 1925 de % 52 iken, 1948 de % 29 düşmüştür.
- 6 — Üç ordu kategorisinden genellikle deniz kuvvetlerinde en yüksek ölçüde baba meseleğine intisab edilmekte, buna karşılık kara kuvvetlerinde sosyal menşei en geniş yelpazeye sahip bulunmaktadır. Bu farklı sosyal menşei değişik siyasî vaziyet alışlar doğurabilir, örneğin 1955 de Arjantin'da olduğu gibi.

İspanya'da baba mesleğine yönelim bu genel kuramlara uygun bir gelişim seyri takip etmektedir. Memleketin geçirmekte olduğu süratli endüstrileşme sebeble baba mesleğine özenme, daha çok ast subay seviyesine hastır. Nitekim 1965 de Madrid'da 120 komutana uygulanan bir anketin sonuçlarına göre, yalnız ikisinin oğulları askerî akademiye devam ediyordu, buna karşılık çocukları üniversiteye devam edenlerin sayısı 70 i geçiyordu. Ast subayların çocuklarına vermeğe çalıştıkları meslekî formasyon geniş ölçüde maaş durumu ile ilgilidir. Bu seviyedeki ailelerin çoğunluğu çocuklarına yüksek tahsil yaptıracak gelire sahip olmadıkları için ordunun sağladığı ekonomik menfaatlerinden yararlanma yoluna gitmektedirler.

Halen Franco rejimininde kurmay yüzbaşı olarak görev almış bulunan siyasî bilimci Bragulat, İspanya'da ast subaylar tarafından ileri gelen bu yoğun yığılmanın ne gibi sonuçlar vereceği sorusunu ortaya atmaktadır : Eğer Amerikalı siyasî bilimci C.J. Friedrich'in tezi bir isabetlilik taşıyorsa, alt orta sınıf mensupları faşist tipi rejimleri desteklemeğe devam edeceklerdir. Şukadar ki ast subayların oğulları çok geçmeden önemli bir çelişmezlik içine düşmektedirler : sosyal ve kültürel anlamda meslek adamı olmalarına karşılık, ailevî bir muamelelden yoksun olmaları sebeble ekono-

mik açıdan alt orta sınıfının mensubu olmağa devam etmektedirler. Bu durum karşısında M. Duverger'nin belirttiği üzere, daha aristokratik bir hüviyet taşıyan hava ve denizcilerle havacılar arasında önemli bir gerginlik belirebilme ihtimali hesaba katılmalıdır.

Gelişme halindeki ülkelerde askerî ve toplumsal değişmeler konusunda Kore üniversitesinden Sung Chick Hong'un tebliği ilgi uyandırmıştı. «Askerî ve askerî olmayan grupların gözünden Kore toplumunun siyasî teşhisi» tebliğ, 534 ü askerî, diğerleri sivil, toplam 1.534 deneğe ait siyasî kanaatlerini yansıtıyordu. Bu sınırlı halkoyu yoklaması, siyasî açıdan müstekar olmayan bir ülkeye has yedi hipotez ile karşılaştırılmıştı: 1) Halk, aranan yeteneğe sahip olduğu ve gereken çabaları sarfettiği zaman dahi çoğunlukla toplumda başarı sağlayamayacağı kanısındadır. 2) Halk kendi hakkında daha çok menfî bir görüşe sahiptir, 3) Halk yabancı ülkelerde edindikleri bilgiler hakkında menfî görüş sahibidir, 4) Halk, mahallî çevreleri yada dünya olaylarından çok millî sorunlarla ilgilidirler, 5) Halk, en çok kuvvetli ve dürüst, namuslu bir millî liderliğe önem vermektedir, 6) Halk genç aydınların, özellikle üniversite öğrencilerini sosyal ve siyasî alana faal bir şekilde katılmasını sempati ile karşılamaktadır, 7) Halk, ülkelerinin demokratik gelişim konusunda menfî bir görüş sahibidir.

Elde edilen sonuçlara göre Koreli deneklerin yüzde ellisinden fazlası birinci hipotezle ilgili olarak toplumda başarı kazanma konusunda iyimser bir görüş taşıyordu. En az iyimser olanlar orduya intisab etmiş askerlerdi.

Korelerin kendi toplumları hakkındaki görüşleri daha olumlu olmakla beraber, en yüksek kendi kendini eleştirme derecesi yine asker ve profesörler de görülüyordu.

Dış ülkelere edinilen bilgi konusunda oldukça eklektik, «hem iyi, hemde kötü» tarzında sonuçlar alındı. Askerî öğrenciler B. Amerika'dan öğrenilen hususlar konusunda en az iyimser olanlardı.

En çok millî meselelerle ilgilenme konusunda, elde edilen sonuçlar (askerlerde % 77.6, sivillerde % 70.2), hipoteze hemen hemen aynen uyuyordu.

Modernleşmenin gecikme nedenlerinin başında Koreli askerî grup tabii kaynakların kıtlığı, aydınlar ise «kötü yürütülen siyaset»i göstermektedirler.

Arzu edilen millî liderin vasıfları arasında subaylar «kararlılık» çiftçiler ise «vatanseverliği» saymaktadırlar.

Üniversiteli gençlerin siyasî faaliyetine gelince, büyük çoğunluk öğrencinin pasif davranmasını istemektedir.

Demokratik düzenin şansı ise deneklerin yüzde altmışı tarafından olumlu görünmektedir.

Şiddet ve ihtilâl konusunda William Kornhauser'in «İhtilâl tipleri ve silâhlı kuvvetlerin rolü» adlı tebliği en çok tartışma konusu haline getirilmişti. Kornhauser Fransız ihtilâlinde bu yana cereyan etmiş 800 ihtilâl teşebbüsünü örnek olay şeklinde ele almıştır. Ona göre ihtilâlin ana sorunu herhangi bir çatışmanın sürüp gitmesi değil, değişim problemidir. İhtilâlcı teşebbüsler, değişikliğe karşı koyma çabaları olarak ele alınmalıdır, dolayısıyla ihtilâl incelemeleri bir bakıma müesseselerin bükülmezliği ile yakından ilgilidir. Bazı hallerde ihtilâlcı hareketler bizzat kendi amaçlarına hiyanet etmektedirler, bu takdirde vaad edilen değişiklikler yapılmaksızın sadece iktidarın el değiştirmesine şahit olunmaktadır.

Esas tartışmaya yol açan nokta Kornhauser'in şu iddiası olmuştur : tarihî seyir içinde askerî kuvvetlerin başlangıçta ihtilâl teşebbüslerine karşı koydukları görülür. Bu eğilim bugün her zaman-dan daha fazlası ile doğrudur; İhtilâllerin tipolojisi yapıldığında silâhlı kuvvetlerin daha çok muhafazakârlardan yana oldukları görülür. Bu noktaya delegelerin çoğunluğu katılmamıştır.

Sonuç : «Profesyonel asker» adlı eserile milletlerarası sosyoloji alanında haklı bir ün kazanan Chicago üniversitesinden Morris Janowitz'in etkili, kararlı ve dinamik başkanlığı altında yürütülen «Profesyonel askerlik ve militarizm» seksiyonu, tartıştığı konuların yeniliği, karşılaştırdığı siyasî sistemlerin temsil ettiği farklı görüşler ve bugünedek tabu sayılan birçok konuları bütün engellere rağmen bilimsel araştırma konusu olabileceğini ispatlamakla Evian kongresinde hayli sürekli yankılar yaratan bir toplanma mihrakı olmuştur (2).

(2) Halen *askerlik sosyolojisi* ayrıntılı bölümler halinde işlenen bağımsız bir araştırma alanı olmuştur. Belli başlı bölümleri şunlardır :

1 — *Askerlik sosyolojisi* — konunun genel kapsamı,

2 — *Askerlik çevresinin özellikleri* :

i — Ordunun sosyal bünyesi,

ii — Sivil ve asker arasında kıyaslama

iii — Tabakalaşma

iv — Disiplin ve otorite

v — Tâli kültürler

vi — Millî özellikler

vii — Profesyonel askerler

B — Siyaset sosyolojisi :

Son yıllarda süratli bir gelişim kaydeden «Siyaset sosyolojisi» bölümü Evian kongresinde Harvard üniversitesinden S.M. Lipset'in başkanlığı altında dört oturum boyunca yeni boyut ve sınırları çerçevesinde işlenmiştir. Araştırma grubunun raportörlüğü Avru-

-
- Sivil hayattan askerliğe geçiş
    - i — Askerî hayata intibak
    - ii — Normlara intibak
    - iii — Morali tayin eden faktörler
    - Teşkilâtın etkililiği
      - i — Hizmetin ölçülmesi ve önceden tahmini
      - ii — İlksel gruplarda dayanışma
      - iii — Ünitelerin etkililiği
      - iv — Taktik liderlik
      - v — Savaş sırasında sinir yığınlığına uğrama
      - vi — Önleyici ve sosyal psikiatri
      - vii — Rol anlaşmazlıkları
  - 3 — *Görevsel bütünleme* : askerî sistem
    - 1. Genel ve mukayeseli olarak
    - 2. Askerlik mesleği
      - i — Toplumdaki yeri
      - ii — Sosyal menşei
    - 3. Askerî güç
      - i — Ana sorunlar
      - ii — Askerlik mükellefiyetine karşı vaziyet alışları
      - iii — Seçilme ve yerleştirme
      - iv — Azınlıklar
    - 4. Hizmet sonrası meslekî yönelim
      - i — Emekli subaylar
      - ii — Eski muharıpler
  - 4. *Sivil - asker münasebetleri*
    - 1. Sivil -askerî yetkiler
    - 2. Askerî politikaya yapılan etkiler
    - 3. Örnek olaylar
    - 4. Ordunun ideolojik etkisi
    - 5. Siyasî müdahale örnekleri
    - 6. Askerî üsler ve ve üslerin kurulduğu ülkeler
    - 7. İş ilişkileri
  - 5. *Savaş sosyolojisi*
    - 1. Savaş ve çatışma
      - i — Savaşın patlak vermesi ve sona ermesi
      - ii — Savaş tipleri
      - iii — Vatana sadakat ve savaşı destekleme çabaları
      - iv — Psikolojik savaş
    - 2. Şiddet örnekleri
    - 3. Savaşın sonuçları
    - 4. Şiddetin kontrolü

pa'da siyasî partilerle seçim konusunda en geniş çapta araştırma yapan Norveç'teki Bergen üniversitesine bağlı Michelsen enstitüsü direktörü Prof. Stein Rokkan yüklenmişti. Seksiyon konuyu aşağıdaki dört ayrı alt başlık altında ele almıştır :

1 — **Mukayeseli siyaset görüşü** (Bşk. Hebrew üniversitesinden S. N. Eisenstadt).

Konunun takdimi sırasında üzerinde durulan başlıca nokta şu olmuştur : son yıllarda ısrarla gelişme halinde bulunan ülkelere karşı açığa vurulan yoğun ilgi, kısmen de olsa, siyasî bilimcileri bazı yanlış yargılara doğru sevk etmiş bulunmaktadır. Zaman darlığı yüzünden çeşitli ülkelerde uygulanmış farklı amprik araştırmaların verileri, sanki eş değermiş gibi birbirile kıyaslandı. Ayrıca bu kıyaslamalı araştırmaların bir kısmı teorik temelden yoksun kalmıştır. Bu sebeble batı ülkeler de daha önce geliştirilmiş olan teori ve bulguları yeni ihtiyaçların ışığı altında tekrar ele almak zarureti belirmektedir.

Berkeley üniversitesinden Reinhard Bendix, «Modernleşmenin bir tanımı» konulu tebliğinde modernleşme sürecinin aslında evrensel olmadığını, sosyal değişimin hem içten (intrinsic), hemde dıştan (extrinsic) gelen faktörlerin karşılıklı etkisile meydana geldiğini belirttikten sonra, modern toplumların en önemli özelliğinin sürekli şekilde fikir ve bilgi yaymakta olduğunu ortaya koydu. Bendix bu sebeble hükümet sistemleri inceleneceği yerde, toplumdaki sosyal kuvvetlerin dağılımının ele alınması gerektiğini ileri sürdü.

İngiltere'deki Leeds üniversitesinden Peter NETTL, «Siyasî alandaki miras modeli» üzerinde durdu. Ona göre gelişme halindeki ülkelerde değer yargıları ve amaçları geniş ölçüde tevarüs edilen izafet çerçeveleridir. Modernleşme ise bu geleneksel çerçevelerden büsbütün sıyrılmamış olan seçkinlerin benimsemiş oldukları yeni hedeflerdir. Bu mütaleaya başkan Eisenstadt şu yorumu ekledi : «Birçok toplumlar, modernleşmeksizin modernleşme sürecine tâbi tutulabilirler!».

California üniversitesinden Gunther Roth, «İmparatorluk kurma konusunda bazı müşahedeler» konulu tebliğinde, Max Weber'in otorite ile ilgili üçlü tipolojisine yeni bir anlam kazandırmaya çalışmıştır, bu arada ister demokratik, ister otoriter bir sistem olsun, her ikisinde şahsî hâkimiyet unsurunun hesaba katılması gerektiği noktasını savunmuştur. Ona göre Amerikalı bir devlet başkanı da-

hi müessesesevî mevkiinin kendisine sağladığı yetkilerle yetinemez, ayrıca şahsı etrafında bir çevre, bir klik yaratmak suretile kendisine bir karizmatik otorite yaratma zorundadır. Roth böylece Weber'in karizmatik liderlik tipolojisinin, rasyonel hüviyetli müesseselere de mal etme dileğindedir. Yine Roth'a göre 1966 da Endonezya'da ordunun girişmiş olduğu temizlik hareketi sırasında başkan So-karno'nun yerinde bırakılmasının başlıca sebebi, bürokratik mekanizmayı elinde tutunların ayrıca kuvvetli bir şahsın etrafa yaydığı karizmaya ihtiyaç duymaları olmuştur.

Radikal fikirli aydınlar genellikle bu çeşit bir şahsî idareyi meşruu saymağa yanaşmamaktadırlar. Oysa ki çok defa karizmatik liderlik ekonomik alanda beklenen sevki idareyi sağlayamadığı zamanda, keyfî bir şahsî idareye yerini bırakmaktadır.

Son olarak tebliğini sunan Polonya İlimler akademisi üyelerinden Jerzy W. Wiatr, «Mahallî hükûmet seviyesinde milletlerarası araştırma verileri» konusunda Pennsylvania üniversitesinin önderliği altında B. Amerika, Yugoslavya, Hindistan ve Polonya'da uygulamakta olan araştırmanın metodolojik sorunlarına değindi. Mahallî hükûmet seviyesinde siyasî kararların nasıl alındığını araştıran bu projede aslında siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan farklı bir hüviyet taşıyan ülkeler arasında anlamlı bir kıyaslama yapılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla analizler üç düzeyde yürütülmektedir: ülkeler arasında, mahallî üniteler arasında ve münferit önderler seviyesinde. Ayrıca istastikî analizlerin yanıbaşında tarihî analizler de eklenmektedir.

Seymour Martin LİPSET'in başkanlığı altında toplanan ikinci oturumda «Parti sistemlerinin çapları» konusu tartışılmıştır. Hür Berlin üniversitesinden Rolf EBBİNGHAUSEN tebliğini» parti içi demokrasi «kavramı üzerine teksif ederek, siyasî partilerin iç yapılarında bir» Halkoyunun» var olup olmadığını araştırmıştır. Bu kavram, özellikle kara Avrupasını da gelişmiş olan sosyalist partilerin etkileri sonucunda ortaya çıkmış ve bugün de Alman siyasî partilerinde kendini kuvvetle duyuran oligarşik eğilimler yüzünden aktüel bir sorun niteliğini devam ettirmekte bulunmuştur.

Batı Almanya'da olduğu kadar batıdaki diğer parlamanter sistemlerin hepsinde kabul edilen görüş, en önemli siyasî meseleler kamuya açık olmayan komite ve gayri resmî toplantılarda görüşülmekte olduğu kanısındır. HABERMAS'ın da belirttiği üzere, yürütme kuvvetini gereğinde yola getiren zorlayıcı kuvvet olarak değerlendirilen «halkoyu», günümüzde önemli bir hüviyet değişikliği ge-

çirmektedir. Bugün kamu işlerinin eleştirilmesinde normal yurttaşın payı hemen hemen hiç denecek derecede zayıftır. Oy vermektense ileri bir faaliyete girişmek isteyen her yurttaş olsa olsa büyük baskı gruplarından birine yada siyasî partilere katılabilmektedir. Dolayısıyla demokratik halkoyunu asıl şekillendiren kaynak parti içi tartışmalardır. Bu gelişme, sadece parti içi demokrasinin hüviyetini değiştirmekle kalmayıp; aynı zamanda geleneksel sosyal demokrat parti üyeliği anlayışında da bir farklılık meydana getirmiştir. Bir kısım Batı Avrupa sosyalist partileri, doktrin partisi olmaktan çıkıp «bütünleyici birer halk partisi» haline gelme kararını vermekle, parti içi alt ve üst kademeler arasındaki diyalogu kesip, kendilerini sadece seçmene vakfetmişler; dolayısıyla seçim kampanyalarını da profesyonel bir hüviyete büründürmüşlerdir. Bu gelişimin etkisiyle partiler basını da önemini kaybetmiştir: Örneğin 1887 de kurulan «Hamburger Echo» bir zamanlar Alman Sosyal Demokrat partisinin başta gelen bir gazetesi sayılırdı. Federal Cumhuriyet kurulduktan sonra bu basının önemi azalmıştır. 1948 de bu gazetenin 216.000 lik bir tirajı var iken, bugün sadece 37.000 satış yapabilmektedir. Oysa ki aynı parti, 1961 de 568.000 oy almak suretile Hamburg'daki mahallî parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler, her siyasî partide alt kademelerin faal şekilde katılmasını sağlayan karşılıklı görüşme ve tartışmaların devamı ile yakından ilişkilidir. Halen denilebilir ki bellibaşlı Batı Avrupa siyasî partilerinde parti içi halkoyunu varlığı şu üç faktöre bağlı bulunmaktadır: 1) Parti içi plüralizm, yani partiye bağlı gençlik, kadın, ves. yardımcı teşekküllerin hangi ölçüde parti içi tartışmalara renk kattıkları, 2) Siyasî haberleşme sisteminden faydalanma imkânları ve 3) Alt kademelerin alınan önemli kararlara birtakım müesseseleştirilmiş mekanizmalar yardımı ile hangi ölçüde katılabildiğidir.

London School of Economics'den G. Ionescu, «Tek parti sisteminde muhalefet tipleri» konulu tebliğinde herşeyden önce totaliter diktatörlüğün geçirmiş olduğu önemli değişmeye işaret etmiştir. 1930 yıllarında devletle ayniyet haline gelen tek partinin toplumun tümünü her türlü zecrî tedbirlere başvurmak suretile kontrol etmesi gerektiği görüşü kuvvetle ileri sürülürken, günümüzde bu görüş olanca şiddeti ile sadece Kızıl Çin tarafından savunulmaktadır. İonescu artık tek parti bir sisteme sahip olmayan ülkeleri önemli iki gruba ayırmaktadır: 1 — Birden fazla siyasî partiye bünyelerinde yer vermekle beraber, hâkim tek bir partiye sahip olan komünist ülkelerle, komünist olmayan ülkeler. (Örneğin: Do-

ğu Almanya, Polonya ve Hindistan), 2 — Afrika ve Asya'da tek parti sistemine sahip az gelişmiş ülkeler. Buralarda çok kez devletin idarî mekanizması ile parti örgütü birleşmiş fakat evrensel bir ideoloji yerini şahsî bir liderliğe bırakmış bulunmaktadır.

Tebliğî takip eden tartışmanın verdiği sonuca göre sosyalist ülkelerde de gittikçe yayılmakta olan siyasî plüralizm gerçek bir muhalefete serbest alan açmamakla beraber, toplumdaki farklı sosyal grupların isteklerini duyurma görevini ifa etmektedir.

Daha sonra «Hindistan ve Polonya siyasî sistemlerinin kıyaslanması» konusunda söz alan Polonya İlimler Akademisi üyelerinden J. WIATR, New Delhi'deki gelişen ülkeler merkezi üyelerinden R. KOTHARİ ile birlikte hazırladığı tebliğin ana hatlarını açıkladı. Wiatr sayılara dayanan bir kriter kullanacak yerde ölçü olarak siyasî dinamizmi kullanmağı tercih etmiştir. Buna göre beş çeşit siyasî parti sistemi vardır :

- 1) İktidarı nöbetleşerek kullanan ve birden fazla siyasî partiye yer veren sistem,
- 2) Birden fazla siyasî partinin bulunmasına rağmen genel bir millî uyuşma eseri olarak tek bir partinin hâkim olduğu sistem (Hindistan),
- 3) Diğer partilerin taleplerinin yürütme kuvvetinin kullanılması sırasında hesaba katıldığı hegemonial parti sistemi (Polonya),
- 4) Hukuken diğer bir partinin kurulmasına izin verilmeyen monolitik siyasî parti sistemi (Sovyet Rusya),
- 5) Faaliyette bulunmaktan menedilen siyasî partiler sistemi (genellikle karizmatik bir lider sebebiyle. Örneğin Portekiz, Brezilya),
- 6) Hiç bir siyasî partinin yer almadığı sistem; devletin askerî kuvvetler yardımı ile yöneltmesi.

WIATR,a göre, Hindistan'la Polonya'nın benimsedikleri siyasî felsefenin farklılığına rağmen, ortak nitelikleri şunlardır :

- Sosyal plüralizm,
- Hükûmetin kontrolü,
- Vatandaşın kamu işlerine katılmasını sağlama,
- Hâkim partinin, çeşitli hiziplere bünyesinde yer vermesi,

— Çeşitli menfaat gruplarının artan ölçüde temsil edilmeleri.

İki memleketin siyasî partilerini ayıran özellikler de şunlardır: Polonya'da siyasî seferberlik geniş ölçüde üç siyasî partinin işbirliği ile yapıldığı halde, Hindistan'da tek bir hâkim parti bulunmaktadır.

Bu toplantıda ele alınan diğer bir ilginç konu İspanya'daki siyasî parti sisteminin geçirmiş olduğu evrim olmuştur. Columbia üniversitesinden Juan Linz'in olağanüstü ayrıntılı bir şekilde hazırladığı 109 sayfalık tebliğinde istikbalde İspanya'da nasıl çok partili bir sistemin doğabileceği ihtimalleri üzerinde de durulmuştur. Linz bu amaçla ilk önce İspanya'da monarşi devrinde (1875 - 1923) siyasî partiler sisteminin işleyişini tahlil ederek, bu devrenin özelliklerini şu esaslar mihrakında toplamıştır :

- 1) Seçmenlerin büyük çoğunluğu, pasif bir yığın halinde kalıp ya oy kullanmama, ya da mahallî toprak ağlarının talimatına uyma yolunu tutmuşlardır.
- 2) Köy ile küçük şehirlerde faaliyette bulunan iki parti sistemi, aslında sadece hâkim oligarşik tabakanın menfaatlerinin savunulmasına hizmet etmiştir.
- 3) Daha gelişmiş bölgelerle Madrid'de iki siyasî parti bir derece sosyal sınıflarla ideolojik gruplaşmaları temsil etmişlerdir. Şu kadar ki bölgeci gelenekleri yansıtan Carlism ile tarihî Cumhuriyetçiler iki partili sistemi başlangıçtan itibaren zayıf düşürmüşlerdir.
- 4) İki partinin yeter ölçüde kutuplaşmasına etki yapan diğer bir faktör, toplumdaki kuvvetli dinî duyguların muhafazakârlar beklenen ölçüde benimsenmemesi, Liberallerin de antiklerikalizmden kaçınma gayretile aydınları hayal kırıklığına uğratarak tâvizli bir siyaset gütmeleri olmuştur.
- 5) Her iki partinin gerek İspanyol Amerikan savaşı, gerekse Fas sorununda ortak sorumluluk yüklenmeleri, onları gözden düşürmüştür.

Linz tebliğinde çok etraflı istatistikler yardımı ile gösterdiği üzere İspanya bugün dahi geri kalmış ya dengesiz halde gelişen bir ülkedir. Bu yüzden iki partili sistemin son yıllarında seçmenler demokratik sistemden soğumuşlar, ona karşı soğuk davranmışlar, fakat yerine diğer bir alternatif seçememişlerdir. İspanyol siyasî parti sistemini soysuzlaştıran diğer bir etken de bölgecilik ve mahallî

milliyetçilik olmuştur. Linz'e göre İspanya'nın İtalya'dan farklı olarak katolik bir demokratik partiye kavuşamaması, geniş halk kütlelerini siyasî olaylarla yakından ilgilenmekten alakoymuştur.

1923 de Primo de Rivera'nın giriştiği hükûmet darbesi ve kurmuş olduğu dikta rejimi, sağlam bir anayasa rejimi ile ona ait siyasî partileri bertaraf etmemiş, sadece yüzeyde kalmış zayıf iki parti sistemini yıkmıştır. Şukadar ki bu şahsî hükûmet sistemi, bir yandan faşistlerin, öte yandan küçük sayıdaki komünistlerle anarşistlerin gelişmelerini önliyememiştir. Kısa ömürlü cumhuriyet devrini (1931 - 1936) ne hâkim olan unsurlar : ekonomik buhranlar, ihtilâlcî düzensizlik, gerici büyük toprak sahipleri, zayıf bir hükûmet olmuştur Böylece Franco'nun diktatörlük rejimini başlıca destekleyici kuvvet olan Falanj, daha 1936 ilkbaharında gençliğin bir kısmını kendine doğru çekebilmiştir.

Linz 1936 da son defa olarak bütün siyasî partilerin katılmış oldukları genel seçimin sonuçlarını değerlendirmek suretile Franco'nun siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra İspanyol seçmenlerinin büyük bir ihtimalle sosyalist ve hıristiyan demokrat partilere geniş ölçüde oy vereceklerini iddia etmektedir. Bu arada Linz, sürgünden dönecek komünist partisi üyelerinin, sosyalistleri önemli kayıplara uğracağını da hesaba katmaktadır. Linz ayrıca İspanya'da çok partili bir rejimde bölgeciliğin İtalya'dan farklı olarak ortaya çıkaracağı kanısındadır.

Linz'in tebliğinin tartışılması sırasında İspanya gibi salt tarımsal karaktere sahip bir ülkede son derece erken bir safhada demokratik rejime geçmenin sakıncalı durumlar yaratacağı görüşü de ileri sürülmüştür.

Linz'in kendisine göre İspanya'nın başlıca zaafı, burjuvua orta sınıfın ülkenin yalnız bir bölgesinde toplanmış ve bütün siyasî hayatı sadece mahallî menfaatleri korumak amacına yönelmiş bulunmasıdır. Bu tutum rejimin tümünü zaafa uğratmış, seçmeni sandıktan uzak tutmuştur. Bundan başka siyaset alanında katoliklerin örgütlenmemiş olması, geniş yığınları benimsemek istemedikleri sağcı ve solcu partiler karşısında isteksiz yada yabancı bırakmıştır.

İkinci oturumun son tebliği Chicago üniversitesinden Morris Janowitz'in, Klaus Lippelt ve David R. Segal ile ortak olarak hazırladığı «Parti üyeliğinin mukaveseli tahlili» konusuna hasredilmişti. Tebliğde Chicago üniversitesi Social Organisation Research Center, Batı Almanya'daki Institut für angewandte Sozialwissenschaft ve

Londra'daki Research Ltd. tarafından toplanan materyel - anlamlı ve eşdeğer kıyaslamalara elverişli olabildiği oranda - milletlerarası (cross-national) bir tahlil amacile kullanıldı. Bu tahlilden amaç, sosyal tabakalaşmanın parti mensubiyetini tayin derecesini ortaya çıkartmaktır. Alman materyel 12.676, İngiltere'deki 56.28 ve Birleşik Amerika'daki toplam 11.146 anketi kapsıyordu.

Varılan sonuçların birincisine göre sosyo - ekonomik statü ile belli bir siyasî partiye katılma durumu arasında en yüksek korelasyon oranı Büyük Britanya'da görülmekte, onu Batı Almanya takip etmektedir. En zayıf ilişki Birleşik Amerika'da göze çarpmaktadır. (İstatistik verileriyle varılan sonuçlar şöyledir : Amerika $V = .171$, B. Almanya $V = .246$, ve İngiltere'de $V = .372$).

Araştırılan ikinci husus, sosyo-ekonomik statüden sonra hangi değişkenin partiye intisab derecesine en fazla etki yaptığıdır. Bu konuda her millete göre önemli farklılıkların bulunduğu belirdi. Bu değişkenler arasında B. Amerika'da ırk, Batı Almanya'da din ve İngiltere'de cinsiyet faktörleri ölçüldü. Kıyaslamaların gösterdiği üzere, sosyo ekonomik statü, sosyal ayrılıklar ve partiye katılma dereceleri açısından B. Amerika'daki ırk faktörü en anlamlı farklılaşmayı yaratmaktadır, başka bir deyimle B. Amerika'da bir zenci - **sosyo-ekonomik statüsü ne olursa olsun** - daha çok Demokrat partiye karşı bir eğilim taşımaktadır. Aşağıdaki dağılım bu durumu daha açık bir şekilde göstermektedir :

Örnekleminin tümünde sosyo-ekonomik statüye göre belli bir partiye intisab eğiliminin ortalaması

Sosyal ayrılıklar

B.Amerika	$V = .162$	Beyaz $V = .149$
		Beyaz olmayan $V = .011$
B.Almanya	$V = .284$	Katolik $V = .297$
		Katolik olmayan $V = .251$
B.Britanya	$V = .397$	Erkek $V = .412$
		Kadın $V = .387$

Aynı araştırmayı yürüten ekip müessesesevî faktörlerle siyasî bütünlemeyi ölçebilmek için bir sosyal grubun siyasî davranışını birden fazla değişkenle orantılı olarak tesbit edebilmek amacı ile John A. Sonquist ve James N. Morgan'ın geliştirilmiş oldukları «ağaç tekniğine» de başvurmuşlardır. Bütün eldeki değişkenleri birlikte değerlendiren bu yeni istatistikî metoda göre İngiltere'de en

anlamli siyasî davranışı yaratan yine sosyal sınıf mensubiyetidir. Buna göre işçi sınıfına mensub kalabalık ailelerin % 72 si, aynı sınıfa mensub nükleer ailelerin % 64 ü ve orta sınıfa mensub ailelerin % 27 si partilere oy verme eğilimini taşımaktadırlar.

Aynı teknik B. Amerika'da dinî mensubiyetin de son derece önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Azınlık dinleri mensupları ile dinî bağları olmayanlar % 78. işçi sınıfından gelme köklü protestanlar % 67, orta sınıfa mensub köklü protestanlar ise % 52 oranında başlıca sol partiye oy verme eğilimini taşımaktadırlar. Nihayet B. Almanya'da sendikaya kayıtlı olma durumunun da siyasî tercihlerde sola oy vermeyi teşvik eden bir unsur olduğu görülmektedir. Buna göre kiliseye devam etmeyen, sendikalı katolikler % 72, işçi sınıfına mensub, sendikalı olmayan ve katolik olmayanlar % 60, sendikalı katolik işçiler % 41, orta sınıfa mensub sendikalı ve katolik olmayanlar % 31, kiliseye sadık ve sendikaya kayıtlı olmayan katolikler % 18 oranında bir sol partiye oy verme eğilimini taşımaktadırlar.

«Ağaç» tekniğinin ortaya koyduğu en önemli husus, sosyal sınıflar arasındaki rekabetin azalması ile birlikte diğer değişkenlerin önemli sosyal ayırmalar ve farklı siyasî davranışlar yaratabilecekleridir. İş bölümü gün geçtikçe daha girift bir hal aldığı ve eğitim sistemi farklılaştığı ölçüde yaş, meslek ve dinî mensubiyet gibi değişkenlerle birlikte kişinin görmüş olduğu eğitimin kalite ve muhtevasını hesaba katmak gerekecektir. Dünya bugün yığın çağını yaşamaktadır. Şu kadar ki yığınların ideolojik tercihleriyle siyasî tercihlerinin basit klişelerle kestirilebileceği devir geçmiştir. Sosyal yapı giriftlik ve karmaşıklık kazandığı ölçüde ampirik araştırmalarda da daha incelmış sosyal değişkenlere başvurmak zorunluluğu belirlemektedir.

Siyaset sosyolojisi grubunun üçüncü oturumu «Seçkinlerin kıyaslamalı inceleme»lerine hasredilmiştir. Oturum Fransız Siyasî İlimler Araştırma merkezinden Mattei Doğan tarafından yöneltilmişti.

Hür Berlin Üniversitesinden D. Herzog, «Savaş sonrası Alman siyasî partilerde seçkinlerin yapısı» konulu tebliğinde, Hristiyan Demokrat parti ile Sosyal Demokrat partiyi kıyaslama yoluna gitmiştir. Herzog'a göre herhangi bir siyasî partinin seçkinlerinin tahlili için şu iki unsurun hesaba katılması gerekmektedir: 1) Parti üyelerinin örgütsel yapısı, 2) Parlamento ile partideki liderlerin ilişkileri. Son yıllarda geliştirilen bir teoriye göre siyasî bir parti

çeşitli menfaatleri temsil eden bir çeşit «Halk partisi» haline geldiği ölçüde, yönetim kurulu bir nevi «temsilciler heyeti» haline gelmekte, buna karşılık liderlik görevi genellikle parlamentodaki liderlerle aynîyat haline gelen küçük bir çevreye inhisar etmektedir.

Herzog tebliğinde ilk önce Robert Michels'in «oligarşinin demir kanunu»nu eleştirmekte ve bir siyasî partinin çeşitli sosyal tabakalarından üye kabul ettiği ölçüde disiplinin sıklaşmadığı, aksine bu grubların kendi başlarına partinin içinde muhtar örgütler kurmağa yeltenecekleri tezini geliştirmektedir. Herzog bu sebeble Michels'in yığın partilerinde küçük bir oligarşinin hâkim olacağı tezini bir tarafa bırakmak suretile «örgütsel görüşü» savunmaktadır. Buna göre her siyasî parti kendi içinde plüralist bir sistem olarak kabul edilebilir; dolayısıyla otorite hattı sadece dikey olarak değil, aynı zamanda yatay şekilde de yürümektedir. Buna ayrıca üçüncü bir örgütsel faktörü - parti örgütü ile parlamentodaki örgütlemeyide katmak gerekir. Esasen Samuel Eldersveld her büyük siyasî partinin bir «koalisyonlar ittifakı» olduğunu belirtmektedir. Bu siyasî bilimciye göre parti üyeliği heterojen bir karaktere büründüğü ölçüde merkeziyetçi kontrol güçleşmektedir. Belli başlı Alman siyasî partilerinin bu bakımdan en ilginç özellikleri partiyi destekleyen «ek kuruluş»lara (Arbeitsgemeinschaft Vereinigungen) yüksek sayıda sahip olmalarıdır. Bunlar parti içi anlaşmazlıkları körüklemek bakımından sırasında çok güçlü olabilirler. Hıristiyan Demokratların (CDU/CSU) bu tipten beş destekleyici kuruluşları vardır : 1 - Gençlik kolları, 2 - Kadın kolları, 3 - İşçi kolları, 4 - Mahallî menfaatleri temsil eden komünal kuruluşlar, 5 - Orta sınıfı temsil eden serbest meslekler kuruluşları.

Sosyal Demokrat partide (SPD) on destekleyici kuruluş vardır : 1) Sosyalist doktor ve eczacılar Birliği, 2) Sosyal Demokrat Hukukçular Birliği, 3) Sosyal Demokrat Hukukçular Birliği, 4) Naziler tarafından kovuşturulan eski Sosyal Demokratlar Birliği, 5) Sosyal Demokrat serbest meslek mensupları, 6) Sosyal Demokrat mesken politikacılar birliği, 7) Genç sosyalistler birliği, 8) Sosyal Demokrat üniversite öğrencileri birliği 9) Şahin'ler (Alman Sosyalist Gençlik teşkilâtı), 10) Sosyal Demokrat Kadınlar Birliği.

Herzog'e göre Sosyal Demokrat parti daha fazla destekleyici kuruluşa sahip olmakla beraber, daha merkeziyetçi, buna karşılık Hıristiyan Demokratlar daha çoğulcu ve ademi merkeziyetçi bir örgüte sahiptirler. Hıristiyan Demokrat parti bu çok yönlü örgüt içinde vahdetli bir politika güdebilmek amacı ile parti içi karar meka-

nizmalara parlamentodaki liderlerin hepsini dahil etmektedir. Nitekim Hıristiyan Demokrat partinin yönetim kuruluna parlamento grubu başkanı ve yardımcıları, bütün kabine üyeleri ve bu partiye mensub ise parlamento başkanı da «ex effico» dahildir.

Sosyal Demokrat parti bu açıdan farklı bir karaktere sahiptir. Karar veren organın bütün üyeleri son zamanlara kadar parti kongresi tarafından seçilirdi. Dolayısıyla 1958 e kadar Sosyal Demokrat partinin sorumlu üst kademe kadrosu bir parti seçkinler grubu yerine daha çok bir bürokratlar topluluğunu andırıyordu. 1958 de yapılan örgütlenme reformu yardımı ile parlamento gruba yönetim kurulu üyeleri, başkanı ve parlamento komisyon başkanları da parti üst kademelerin dahil edildiler.

Bu gelişimlerden çıkan sonuç şu olmaktadır: partiler iç yapıları bakımından birer «halk partisi» olmağa doğru gittikleri ölçüde, karar organları parti içi koalisyonları barındırmakta, liderlik görevi ise daha dar bir çevreye hasredilmektedir.

Bunu takiben M. İ. T. den Daniel Lerner olağanüstü tartışma ve kısmen menfî değerlendirmelere yol açan «Millî liderler milletlerarası baskılar karşısında» konulu tebliği yer aldı. Lerner 1955 - 1965 yılları boyunca İngiltere, Fransa ve Batı Almanya'daki seçkinleri (iş adamları, sendika liderleri, politikacılar, yüksek idareciler, ves.) iki yılda bir mülâkata tâbi tutmuştur. Beş defa tekrar edilen bu mülâkatların tüm sayısı 4000 dir. Bu arada her ülkede kendisiyle görüşülen seçkinler hiç olmazsa bir defa daha mülâkata tâbi tutuldular. Lerner bu panel tekniğini sonunda şu belli başlı sonuçlara varmaktadır :

1 — Milliyetçilik bugün savaş sonu Avrupa'ya hâkim fikir iklimine kıyasla daha az ölçüde kuvvetle benimsenen bir siyasî semboldür; başka bir deyimle milliyetçilik anlayışında anlamlı bir farklılaşma meydana gelmiştir.

2 — Fransa'da dahi kendi başına yaşayabilen, tecrit edilmiş millî devlet tasavvuru artık modası geçmiş bir fikir yapısı haline gelmiştir; doktoriner tercih milletlerüstü yapıtlara doğru gelişmektedir.

3 — Siyaset alanındaki sol kanadın dayanışma derecesi sürekli bir zayıflama halindedir. Dolayısıyla her ülkede halli gereken millî davalar için aranan siyasî uyum hali, ideolojik olmayan formüller yardımı ile çözümlene yoluna doğru gitmektedir.

Özellikle Léo Hamon bu fikre karşı cephe alarak, de Gaulle ve

son zamanlarda Batı Almanya'daki siyasî gelişmelere işaretle, milliyetçiliğin sanıldığı kadar zayıflamadığına işaret etti ve belli stereotiplerden yararlanan anket cetvellerinin bazı hallerde yanıltıcı sonuçlar verebileceği noktasına işaret etti.

Milano üniversitesi İstatistik enstitüsünden Vittorio Capecchi'nin «İtalya'daki militan komünist kadrolar» konusundaki tebliği özellikle yoğun ölçüde kullanılan matematik modeller sebebiyle ilgi uyandırdı. Capecchi'nin araştırmaya çalıştığı husus bu militarların kişisel çıkar mı yoksa ideolojik saikler sebebiyle mi faal siyaset yaptıkları, bilginin teşekkülünde ailenin rolünün nasıl yer aldığı hususlar olmuştur.

Aslen matematikçi olan Capecchi'nin matematik bir tablo yardımı ile birlikte değerlendirmiş olduğu 32 değişken şu altı sonucu vermiş bulunmaktadır :

1) İtalyan komünist partisine mensub faal üyeler çoğunlukla işçi tarafından gelmekte ve bu sebeble eğitim, meslekî seviye ce umumî kültür bakımından Hıristiyan Demokratların arkasında yer almaktadırlar.

2) Komünist partisinde çalışanlar partilerine daha fazla saygı beslemekte, buna karşılık Hıristiyan Demokratlar parti faaliyetlerini meslekî çalışmalarını ile daha geniş ölçüde bağdaştırmaktadırlar.

3) Hıristiyan Demokratlar her türlü plüralist düşünce akımlarına karşı daha açık bulunmakta, buna karşılık komünistler böyle bir fikrî davranışı inhirafçılık olarak vasıflandırmaktadırlar.

4) Hıristiyan Demokratlar kilise ve dine daha fazla bağlıdırlar.

5) Komünist partisinin militan üyeleri, bütün İtalya'yı kapsayan millî kültürden farklı ve kendilerine has bir fikir iklimi içinde yaşamaktadırlar. İhtilâl ve parti liderlerine karşı hayranlıkları çok yoğundur.

6) Aktif parti çalışmalarını komünist militanlar için çok daha önemlidir. (1)

---

(1) Vittorio Capecchi, Typologies in Relation to Mathematical Models, *IKON, Revue Internationale de Filmologie, Cahier spécial, 6 th World Congress of Sociology Evian 4-11 Eylül 1966, S. 63-124.*

Columbia Üniversitesinden Harry M. Makler'in «Portekiz iş-adamları élite'nin sosyal menşeleri ve sosyal hareketliliği» konusundaki tebliğinde beliren bellibaşlı çizgiler şunlar olmuştur: Az gelişmiş bir ülke sayılan Portekiz'de iş adamları sınıfının örneğin tarım sektörüne katısına çok sınırlı olmakta, bu sosyal grub ileri derece münzevî bir hayat sürmektedir. Buna başlıca sebep az gelişmiş ülkelerde iş adamları çevresinin eğitim seviyesinin nisbeten çok yüksek olması dolayısıyla komşu sektörlerle fazla karışmamak istememeleridir. Portekizli iş adamları grubu hukukçulardan çok mühendis kapsamaktadır. Çoğunluğu kendileri gibi serbest meslek sahibi kişilerin oğullarıdır. Bu durum da onları farklı sosyal tabakalardan meydana gelmiş bulunan siyasî seçkinlerden uzaklaştıran bir unsur rolünü oynamaktadır.

Belgrad Üniversitesinden Lukiç, «Yugoslav siyasî seçkinlerin yenilenmesi» konusunda sözlü olarak yaptığı açıklamalarda 1963 yeni anayasasının uygulanışından bu yana siyasî seçkinler arasında arzu edilen ölçüde bir demokrasileşmenin henüz cereyan etmediğine değinerek, yeni anayasanın mahallî düzeyde muhtar işçi kuruluşlar, yaratmasına karşılık parti idarecilerinin aşırı bir rijidite içinde mevkiilerini muhafaza ettiklerini ortaya koydu. Arzu edilen bu demokrasileşmenin elde edilebilmesi için milletvekilliği konusunda rotation usulü kabul edilmiş bulunmaktadır. Aynı şahıs iki defa milletvekilliğine seçilememektedir, ayrıca partinin içinde hâkib grubu alıkoymağa yarayan cooptation (içerden üye seçme) usulüne de son verilmiştir.

Bu oturumda Ankara Üniversitesinden Nermin Abadan'da «Türk kanaat önderlerinin siyasî davranışlarından bazı örnekler» konulu tebliğini sunmuştur. Tebliğde 1965 genel seçimleri arifesinde Eskişehir de Diyarbakır il merkezlerinde bir grub kanaat önderlerine uygulanan amprik araştırmanın verileri ayrıntılı olarak sunulmuştur. (2)

Seçkinler konusundaki tartışmaları özetleyen Essex Üniversitesinden Jean Blondel, daha güvenilir milletlerarası kıyaslamalı incelemeler yapabilmek için seçkinler konusunda şu dört konunun daha fazla aydınlatılmasının zorunlu olduğunu belirtmişti :

- 1) Seçkinlerin sosyal menşei,

---

(2) Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasî Bilimler açısından 1965 seçimlerinin tahlili S.B.F. yayını 202 - 184, Ankara 1966.

- 2) Seçkinlerin menşei ve benimsedikleri ideoloji arasındaki bağlar,
- 3) Seçkinlere die iure veya de facto yükselişi sağlayan kurumsal mekanizmalar,
- 4) Belli bir ülkede siyasî iktidar ile seçkinler arasındaki bağlar.

Siyaset sosyolojisi araştırma komitesinin dördüncü oturumu «Gelişen ülkelerde siyasî partiler ve akımlar» konusuna hasredilmiştir. Harvard Üniversitesinden G. Germani'nin başkanlık ettiği bu oturumda en ilginç tebliğ Nijerya Üniversitesinden A. Akiwowo tarafından «Nijerya'da siyasî partilerin kuruluşu ve yığınların siyasî seferberliği» konusunda sunulmuştur. Akiwowo, Lipset'in «Siyasî İnsan» adlı kitabında yığınların siyaset açısından başarılı şekilde seferber edebilmenin şehirleşme, okur yazar oranlarının yükselmesi, kütle haberleşme araçlarından geniş ölçüde faydalanma ve yüksek bir siyasî katılma gibi dört ana şarta bağlı olduğunu hatırlattıktan sonra Nijerya'nın bütün çabalara rağmen halen Ceylon, Columbia ve Meksika'dan daha düşük bir eğitim durumu olduğunu hatırlatmıştı.

Akiwowo'nun asıl ilginç olarak geliştirmiş olduğu husus şu noktada toplanmaktadır: özellikle millî bir benlik ve hüviyete sahip olmayan Afrika ülkelerinde tabii ilimlerde kullanılan ve halen sosyolojide Etzioni tarafından kullanılan bir terimle ifade edilebilen «preformed» (önceden teşekkül etmiş, organik yoldan meydana gelen tabii değişiklik) sosyal yapılarda, «epigenetic» (dış temas yolu ile organizmaya bir kül olarak aşılana yapılar) yapılar arasında kuvvetli bir çatışma olmaktadır. Akiwowo bu düşüncesini şu örneklerle aydınlatmaktadır: kooperatifçilik geleneksel toplumlarda kolaylıkla yerleşebilen yeni bir kuruluştur; buna karşılık nüfusun alışlagelen klan mensubiyetine göre değil, görüş ayrılıklarına uyarak taraf tutması gereken siyasî partiler sistemi çok daha zorlanarak yerleştirilebilen bir siyasî müessesedir. Dolayısıyla bu tip müesseselerin yaşaması, başarılı sonuçlar vermesi olağanüstü güç olmaktadır. İşte bu görüşten hareketle Akiwowo'ya göre «preformed» (daha önce var olan ve yavaş bir değişimle meydana gelmiş) sosyal yapılar, örneğin kabile bağları, köy cemaatleri, kadın dernekleri yardımı ile yığınları siyasî meselelere karşı ilgilendirmek daha kolay olmaktadır. «Epigenetic» bir karaktere sahip siyasî partiler gibi örgütlerin ithali ile birlikte başarılı sonuçlar beklemek hayalî olur. Bu çeşit örgütler farklı bir siyasî davranış gerektirmektedir. Davranış değişiklikleri yaratmak ise son derece güçtür.